

פרשת בשלח

"עמלק"

שמות פרק יז:

(א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי יקוק ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם: (ב) וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את יקוק: (ג) ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא: (ד) ויצעק משה אל יקוק לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני: (ה) ויאמר יקוק אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת: (ו) הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל: (ז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את יקוק לאמר היש יקוק בקרבנו אם אין: (ח) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים: (ט) ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי: (י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה: (יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק: (יב) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש: (יג) ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב: (יד) ויאמר יקוק אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים: (טו) ויבן משה מזבח ויקרא שמו יקוק נסי: (טז) ויאמר כי יד על כס יה מלחמה ליקוק בעמלק מדר דר:

רמב"ם הלכות מלכים (ה:ה):

וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק, ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו.

רמב"ם הלכות מלכים (פרק ו):

הלכה א:

אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס, שנאמר יהיו לך למס ועבדוך, קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות או שקבלו העבדות ולא קבלו המס, אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם, והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו

ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם, ולא יתמנו על ישראל לשום דבר שבעולם, והמס שיקבלו שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם וממונם, כגון בנין החומות, וחוזק המצודות, ובנין ארמון המלך וכיוצא בו, שנאמר וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה, כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו.

הלכה ד:

ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות, עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים, ובוזזין כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר והנשים והטף זה טף של זכרים, במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהוא עם שאר האומות, אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנאמר כן תעשה לכל וגו' רק מערי העמים לא תחיה כל נשמה, וכן הוא אומר בעמלק תמחה את זכר עמלק, ומנין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו שנאמר לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם, מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו.

מלבים:

ובכר בכרסי כפי (צמחא ח' ס' טו) מלחמה עמלק לא יהיה לה שום סכסוך מן הסכסוכים שבעה עממין ילחמו עם עמלק במלחמה, שכל עורפי מלחמות יהיו לאחד מהם סכסוך וכולם לא היו פה כמ"ט זכר לח' אשר עשה לך עמלק וכו', ח' מלחמה על מלך לכנסו למלחמה לא גבולו, וזה סוף בדרך י"ג לא יחייב לו בלתי ופנתו, ב' אס וקרב אל גבול אלני שירא כן ידע את אשר יעשו כמות מלחמת סיוון ועתה, וזה סוף בראשיתכם במצרים, ג' אס עמו פנו מדינה וקמנו ב' אלני סוף קרב בדרך דרך מקרה, ולא סוף ריב יעקב, ד' לגלותו כחו וגבורתו, וזה ילחם אס אל אס, וזה זכר כל דבריהם ואתה עוף וינע, ה' נעבור הדם, פחותה עמלק מן עממי אלוהי אס יחיד עם הגלמי מאמינים ע, אכל הוא לא ירא אלהים, ורק הסגה העלמית למלחמה, וז' סוף ח' עמלק הכשירה בלתי, בלתי אס עממי ירנען וכל העמים האמינו נשאלתו אשר עשה בים ובפנימים, וזה סוף סוף לבו מרדח ה' ילחמי לא הוא, ר"ה להרעו לכל יושבי חבל, שאין צבאות ה' להפועים מידו, וכל הסוף היו מנעם להם ומנעם להם, ולכן לא עמד בעניו, בלתי הוא סוף אכזריות גדול וקבוצתם.

ולפ"י היה עקב מלחמתו עמלק, ב' נכר ידע על ישראל מלך אכזריות ומשפחת עמו [שהיה עמלק מרע] שמרה לה לרע יעקב, וכל עוד שהיו ישראל עממיים באמונתם, נכל סוף ה' גם על עמלק, אכל נכרדים שרפו ידיהם מן הסוף והתלוננו על ה' ועל נאמן ביתו כן רפחה האמונה אצל האומות, ובאשר ראשית נזים עמלק, ר"ל סוף ראשון למחשבו ה', פעל זה נכחו עד שהשפוער גבא אל המדבר ולהלחם עמה, מלך שם נכרדים, שרפו ידיהם מן הסוף:

כוח אלים זה המבקש תהילה — הוא הראשון והאחרון בין אויבי אושרו של אדם ומלכות שמם עלי אדמות. עוצמת פרעה המבקשת את טובת צבאה, יש לה עוד עניין לקיים בחיים את עובדי השרך המשועבדים לה, והיא אף עשירה להיות שוחרת חירות. אם זו משרתה את עניינה. הרבו של עמלק המבקש תהילה, אין לה מנוחה כל עוד פועם ליבה של נפש אחת בתחזותו, שלא הכניעה את עצמה לפניה, וכל עוד עומדת על מכונו סוכה צנועה אחת, שהאושר מקנן בה — ולב יושביה לא נמוג מפני עוצמתה. עמים השווים לו בכוח ובנשק — את אלה לא ישא עמלק, אלא יראה בכוננתם המונית רק את יראת הכבוד מפני חרבו; עמלק ילחם בהם תוך הירוד פניהם, כאשר הם יורעים להעריכו, ועקרונותיו — עקרונותיהם. אולם אלה המבטחים את חרבותיהם לאיתנים, המאמינים את ליבם לבטוח בכוחות הרוח

והמוסר, שהחריב לא תדעם ולא תשיגם, — את אלה ישא שנת מחו וכו' יבוא להם. בניצוי השלום וכבוד האדם יראה אך מליצנים על עקרונותיו, אויביו היתירים המחוישים את מפתחו. בתחושה מובהקת, הבאה מכוחו של שגא, מיהר אפוא נימרוד עמלק ובא לרמוס את נשאת דבר הרוח, המוסר, השלום וכבוד האדם — מיר עם עליהו הראשונה על בנת ההיסטוריה של העמים. ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפיום. אפשר שעמלק לא היה פוגש בישראל ברפיום, לולי ניסו בני ישראל את ה' וגרמו עליידי חוקי אמונתם שרפידים נעשה למקום חגיגה המשופע מי שחיה, שאלמלא כן, כבר יצאו בני ישראל מומן לדרם לחורב. משנשתהו ברפיום, היה עליהם לעמוד בניסיון אימים נוסף.

היה העם הוה, על משפחתו, נשיו וילדיו, כאשר נוד במדבר וביקש לעצמו מולדת, ואף על פי כן — יד ה' היתה פרושה עליהם לשומרה ולהגונתם בדרך, והיא נגלתה לעיני הגוים בבלימים מה מרשימים, עד שנפלה על כולם אימה ופחד, ואף הקרובים למקום המעשה נעמרו בלא כוח. "חיל אחו ישיבי פלשת,

גבולו אלוף אורם, אילי מראב יאחזמו דעה, נמוג כל ישיבי כנען" (לעיל טו, ידטו) — ורק עמלק מיהר ובא, ללא כל התגרות, כדי להתמודד ולהילחם עם אותו הכוח, שאף עוצמת פרעה נכנעה לו. רק עמלק לבדו לא פחד: "ולא ירא אלהים" (דברים שט), הוא לבדו ירש את הכונתו של אותו העם אשר בהר בהרב נלחמה לו ואשר מבקש את תהלתו בודי דפנה טבולים בדם. הוא העם אשר שואף להגשים את סיטמה "נעשה לנו שם" (בראשית יא, ו) ו"עני פני שם", שבה פתח נמרוד תוקן את ההיסטוריה העולמית — ולהגשים כמה? בהשמת שלום עמים ואושר בני האדם.

הרש"ר הירש:

(ת) כל הנסיגות שקברו על ישראל, המיועד להיות עם ה', מאז בא אל המדבר ועד הנה — מרה, השליו המן, השבת, מי הצור — לימדוהו מה יהא בעתיד יחסו אל הבע, הם הראו לו, כי עם השתעבדותו תחת העול הבלעדי של רצון ה' האתה והיחיד — ישתחרר מעול איתנו הטבע, נסיון אחד נותר עוד, שהיה עליהם להתנסות בו באותם ימי ההכנה לקראת קבלת התורה: נסיון אשר ילמדו מה יהא בעתיד מעמדם של עם ה' בעם בין העמים, ומה יהא עמדתו כלפי איתנו האדם וייעודו למען עתיד עוצמת האדם. נסיון זה אמור היה להתרחש עוד ברפידים, ובאמצעותו של עמלק, לפניו, בשעה ששרו של עשו נאבק בלילה עם יעקב, אביהם של ישראל, כאשר זה היה בדרכו אל המאבק, עמלק, הוא, עברו לפני עיני יעקב כל לגולי צמאותו, שצאצאי עשו עתידים להביא על נדע יעקב במאות שנות תהילה של תולדות העם, וכן הנצות הדופי שיבשר לעולם כי לא אחד ושמו אחד, וכן היה בעת מסע ישראל לקראת צמאותו הלאומית: נכדו של עשו, עמלק, היה העם הראשון והיחיד אשר חקף את נכדי יעקב ונלחם עמהם, מבלי שהללו התגרו בו ואיימו עליו. "עוף יוצי" (דברים כה, יז)

(יז) זכור וגו'. המצוה הקודמת השלימה את ציור התמונה האידיאלית של ישראל. זה הוא עם המתרחק מכל "עָלָה", מכל ניצול לרעה של עלינות אדם על חברו. אפילו אין זו אלא עלינות לשעה (עול), בני העם הזה לא יצילו לרעה את אומן האדם בתכרו, שבלעדין אין בני אדם יכולים להיות מחבירי אחת. הם חודרי אמונה שה' הוא אלוהיהם רק אם הם נרתעים ויראים מכל עול כלפי כריתו. ומכאן נובע צדק וישר ללא רבב כמשא ומתן בין אדם לחברו. אלה היו הקווים האחרונים שהתורה ציירה בהם את תמונת האופי של העם הנקרא על שמה ומודרך על ידיה. באופי האומי של העם הזה יאירו הקווים של השתתפות ברגשות אחרים, של התחשבות, בדיבות וגמילות חסד עם כל ח', והפרקים האחרונים של תורת ה' מזהירים על כך פעמים אחדות. עם זה יהיה מוכן בכל עת להביא אושר ולא יהיה מסוגל לגרום צער. במעלות האידיאלית השלמה יתהלך בארץ כ"ישורון" (להלן לג. כו); כמשאו וכמתנו עם הבריות הוא יהיה ה"ישר" שבשמים, וכן רואה הנביא את אלה שיעבדו את מבחני כל העמים וישגו את השלמות היהודית שלעתידי: "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידבנו כוב ולא ימצא בפייה לשון תרמית כ"י המה ירעו ורצו ואין מחרידי" (צפניה ג, יג).

"צני": לחבר את הסוד. את הפעוּת אל הגוף העיקרי, לגוללו. כאן "זוכ" בא כלשון פיעל (כרונת "סעף"); להסיר את הסעיפים) ועירושו: לקצוץ את המפגרים אחרי הגודר העיקרי, או להשמיר אותם. כל הנחשלים אחריו. "חשל" (קרב ל"חשל" "אזל" "עצל") — דינאל ב. מ: "פרולא מהדק וחשל כלא"; על כל פנים "חשל" מורה על מצב של חולשה — "חלש" בשיכול אחיות; ובכן: כל אלה ששקלו ללכת אחריו רק כרליכה חלשה, שפיגרו מחמת חולשה.

ואתה עיף ריגע. אתה עצמך — העם כולו, הגוף העיקרי עצמו — היית עיף ורגע. ובכן החלשים שבין החלשים, שפיגרו אפילו אחרי התקדמות אישית, על אלה הוא התפלל. החולשה לא עוררה בלבנו רחמנות חמלה אלא היא גירחה בו את יצר ההתעללות הגסה הולע לרש. ולא ירא אלהים. הוא לא ראה את ה' הרב את ריב החלש ומציל אותו מאגרוף רשע. והוא לא ירא את האלהים המבקש את נדוּך.

(יט) והיה כהניח וגו' — אם ה' יהיה אלוהיך, ובניגוד גמור למהלכים אלה של עמלק חנון את כל מעשיך על פי רצונו ותשליך עליו את יחבך, ונמצא שלא בתרבוך תירש ארץ ולא ורועך תושיע לך. אלא בכח הגנה ה' ובכוח נאמנותך לחובה תשכון לבטח בארצך ואויב לא יעז לפגוע בך.

נתן לך נחלה לרשתה. הארץ שהוא נתן לך לרשתה כבר הוכיחה לאבותיך והיא נתונה לך רק כנחלה מהם על מנת שתחיל אותה לנביך. אין אהה זוכה בה כבחוך ובעוצם ידך. אתה יורש אותה בזכות נאמנותך לחובה בבריה ה' עם אבותיך. ורק אם תחיל את הנאמנות הוואת לנביך, תחיל להם גם את הארץ. חממה את זכר עמלק — ראה פי' שמות יז, ד. לא תשכח. אל תשכח דבר זה אם יבוא יום ותרגע לחרימות לעמלק וכמוהו ולא תחרי את החובה ולא תרע את ה', אלא רק תבקש חודמנות, בדברים קטנים או גדולים, לצלל את עליונותך כדי להיך לבריות. אל תשכח דבר זה אם יבוא יום ותבקש להסיר מלבך את הפקידות ואת שליחותך כישראל, שקיבלת על עצמך בקרב האנושות. אל תקנא בודי הדפנה שעולם סכל קולע לאותם

המאזניים שהחריבו את אושר הבריות. זכור את האדמה רוחית הדמועות המצטיחה את הדפנה לאותם הורים. אל תשכח דבר זה כאשר יבוא יום ואתה עצמך תסבול מהגשות ומהאלימות של עמלק. שמור על קימתך הוקפנה שמור על האנושיות ועל ערכי הצדק שלמדמה מפי אלוהיך. העתיד הוא להם, וסוף האנושיות והצדק לבגז את הגשמות ואת האלימות, ואתה בעצמך נשלחת כדי לבשר ולקרב — על ידי עצם גורלך ה"גומת" — את הנצחון הזה ואת העתיד הזה. "לא תשכח" — וכדי שלא תשכח, "זכור": מומן לזמן חדש כלבך את זכר עמלק ואת מה שמאמר לך על עתידו.

הרב מנחם ליפסאג:

יישרו הן הר זהו כאשר חטוטס עוצמת עמלק — לא על ידי חרב שהיא חוקה מתרבו, אלא על ידי עוצמה הנשואה רק בכח ה' והמושחתת על עמל נאמנות מילוי החובה כלפי תורת המוסר של ה'. את אשר יעשה לך עמלק בדרך בצאתכם מצרים: "בדרך" — בשעת טירופים, בצאתכם מצרים — בשעת גאולתכם" (ספרי). כלל ישראל "לך" היה "בדרך", הולך למסעו, והמחשבות והדאגות שבלבו היו רחוקות ממחשבות של מלחמה. היה זה מסע של-המון עם מחוסר מולדת הנוסע במדבר עם נשים וילדים, ואפשר היה לצפות שמצבם יעורר בכל לב אנושי רק השתתפות אנושית ולא יחס של איבה. אולם על כל אחד מכם ("בצאתכם") נודע ותגלה האל הסמוי מן העין שניח את מוסרותיו של כל יחיד ושיחרר אותו מעבדות מצרים, והצעת הייתה נתנת שנטול המון שבכם ימצא נעזובה זו מן ומחסה מפני כל החקפה וירונת.

(יח) אשר קרן בדרך. "מקרה" הוא מאורע שהוא מחוץ לחישוביו וציפיותיו של מי שנפגע בו (ראה פי' בראשית כד, יב). אתה הלכת בדרךך ולא היה לך כל סיבה להניח שאויב יתפלל עליך. התקפתו באה בלא כל התגרות וקיא נבעה רק משמחה בטבה אדם, או שגא חש בלבו את הסכנה הנשקפת לו עם כניסתך להיסטוריה, שהרי אתה מייצג את עקרן האנושיות שהתורה הנאמנות לחובה, הסותר את עקרן כח התרבו הקרית על דגלו. ויזכר בך. "זוכ" (קרב ליפניך) כלשון חז"ל: טוח העודף, שפל, דבר שהוא נספח לגוף עסידי; וכן

המסע להר סיני

עסקנו עד כה באופייה הלא-מוסרי של מתקפת עמלק. אך מלחמה לה' בעמלק מדד דר' יש גם משמעות רוחנית. כדי לחשוף משמעות זו עלינו לבחון את מלחמת עמלק בהקשר הכללי של המסע להר סיני.

במהלך המסע ממצרים להר סיני נתקלים בני ישראל ברעב, בצמא ובמלחמה.

כפי שראינו בשיעורים קודמים, מההתגלות במעמד הסנה עולה שהתכנית המקורית הייתה להגיע לארץ תוך זמן קצר יחסית. העיכוב היחיד בדרך אמור היה להיות בהר סיני, שלושה ימים לאחר היציאה ממצרים.

אולם בפועל חשב ה' את העם "דרך המדבר ים סוף". אחרי קריעת הים אכן הלכו בני ישראל "דרך שלשת ימים", אך במקום להגיע להר סיני הם מגיעים למרה, שם הם מתמודדים עם מחסור במים. בשבועות הבאים, שבהם נוסעים בני ישראל ממרה להר סיני, אוזל המזון במדבר סין, המים נגמרים ברפידים ועמלק תוקף אותם.

האם התרחשויות אלו מקורות? ואם לא - מה מטרותן?

"הזדמנות שנייה"

כפי שלמדנו בשיעורים הקודמים, ה' רצה להביא את בני ישראל להכרה בו ולקבלת מלכותו עוד קודם היציאה ממצרים, אך בני ישראל לא מילאו אחר הציפיות ולא שמעו אל משה "מקוצר רוח ומעבודה קשה". הקרבת קרבן הפסח אמנם הספיקה ליצור תשתית מינימלית של הכרה דתית, שהייתה תנאי הכרחי לגאולה, אך בכך, כמובו, אין די. על כן נאלץ ה' "לשנות את התכנית".

הטבלה הבאה מסכמת את המאורעות שפקדו את בני ישראל בדרך להר סיני:

המקום	המאורע
(1) ים סוף (י"ד; יא)	מדרף של חיל פרעה
(2) מרה (ט"ז; כד)	המים מרים
(3) מדבר סין (ט"ז; ב)	אין מזון
(4) רפידים (א) (י"ז; ג)	אין מים לשתות
(5) רפידים (ב) (י"ז; ה)	מלחמת עמלק

בדברי רמב"ן יש אמנם סטייה מסוימת מפשט הכתוב, אך תוכן רעיוני דומה אכן משתקף בתוכחה שבפרשת כי-תבוא. בתיאור החורבן שעשוי לבוא על עם ישראל משתמשת התורה בביטויים דומים לאלו שבפרשתנו:

"והשיבן ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך 'לא תסיף עוד לראתה', והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה" (דברים כ"ה; סח).

השלב הסופי של החורבן הוא היפוכו של תהליך יציאת מצרים - חזרה למצב של תלות במצרים.

(2) מרה - "סמינר במדבר"

לאחר קריעת ים סוף נוסעים בני ישראל למרה, מקום שמימיו מרים ואינם ראויים לשתייה. המתקת המים באופן נסי מותנית באופן ישיר בנכונותם של בני ישראל לקבל עליהם את מרותו של ה':

"...אם שמוע תשמע לקול ה' א-להיך והישר בעיניו תעשה..." (ט"ו; טז).

(3) המן - "טיורונות"

במדבר סין פוקד את העם מחסור במזון. יש להם אמנם זכות לבקש אוכל, אך הדרך שבה הם מתבטאים מעידה שהם עדיין תלויים במצרים.

"מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר..." (ט"ז; יג).

השגרה היום יומית של אכילת המן אמורה להביא לשינוי בתודעתם:

"ויענך וירעבך, ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתך, למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם - כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (דברים ח; ג).

איסוף מזון המספיק תמיד ליום אחד בלבד וירידתו של המן מן השמים נועדו לחנך את בני ישראל לתלות בה'. בדברי ה' למשה מתואר המן כ"ניסיון":

"ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, למען אנסנו הילך בתורתך אם לא" (ט"ז; ד).

המילה ניסיון אינה מופיעה כאן במשמע של מבחן אלא כאמצעי חינוכי שנועד להביא את בני ישראל לתודעה של תלות בה'.

(4) רפידיים - לקראת הר סיני

ממדבר סין מוביל ה' את העם לרפידיים, שם לא היו לעם מים לשתייה. העם כמובן מתלונן, ואף משה אובד עצות 'זועק לה' לעזרה (י"ז; ד). מה הייתה כוונתו של ה' כאשר הוביל את העם למקום צחיח? נראה שהיה זה מהלך מכוון שנועד להוליך את בני ישראל להר סיני. כפי שהסברנו לעיל, הסלע שממנו יצאו המים היה בהר סיני. כך הפך ההר בתודעתם של בני ישראל למקור מים המושך אותם אליו עוד בטרם הפך למקום מתן תורה.

לאחר שהשמים החליפו את האדמה כמקור מזון (בירידת המן) מחליף הר סיני את הנילוס כמקור מים. התלות במצרים הומרה בתלות בה'.

(5) המלחמה בעמלק - להביט למעלה אל הר סיני

עמלק תוקף ברגע קריטי - זו ההזדמנות האחרונה לחבל במתן התורה. שלא כבקריעת ים סוף נלחמים כאן בני ישראל בעצמם, ואילו משה מצטווה - על פי פירוש אבן עזרא - לעלות להר סיני עצמו ("ראש הגבעה") ולעמוד שם כשידיו מונפות אל על. עתה נתפש ההר לא רק כמקור מים אלא גם כמקור לתשועה במלחמה. כעת מוכנה הבמה למתן תורה.

ניסיונו של עמלק לחבל במתן תורה ולמנוע מעם ישראל להגשים את ייעודו הוא ניסיון נצחי החוזר בצורות שונות במהלך הדורות. חובה על עם ישראל לעמוד על המשמר ולהיות מוכן למאבק ולניצחון:

"כי יד על כס י-ה, מלחמה לה' בעמלק מדר דר" (י"ז; טז).

לכל מאורע אופי ייחודי, אך לכולם מטרה משותפת: הכנת העם לקבלת התורה. ה' יזם 'אירועים שונים כדי לחנך את בני ישראל להאמין בו ולהפוך אותם ל"עם ה'".

כדי לעמוד על המטרה המסוימת של כל אירוע עלינו להבין תחילה מה מנע מבני ישראל לחזור בתשובה במצרים.

שבירת המנטליות התלויות

גם לאחר שיצא לחירות קשה לעבד מאוד לחיות, לחשוב ולפעול כאדם חופשי. כזכור, בני ישראל לא שעו לקריאת משה "מקוצר רוח ומעבודה קשה" - השעבוד הארוך הוביל לדלדול רוחני. נוסף על כך פיתחו בני ישראל תחושה של תלות במשעבדיהם המצרים, ולמרות הסבל הרב שהיה מנת חלקם במצרים לא יכלו לדמיין לעצמם אפשרות של חיים אחרים.

קודם שיהפכו בני ישראל להיות "עבדי ה'" בקבלת התורה בהר סיני יש צורך לעקור מהם את התלות הנפשית במצרים ולהמירה בתלות בה'. קשה מאוד לשנות את אופיו של אדם, על אחת כמה וכמה את אופיו של עם שלם. על פי רוב קיימות שתי דרכים לשנות אופי של אדם: האחת - באמצעות חוויה טראומטית המנפצת את העבר ומשכיחה אותו, והאחרת - על ידי שינוי בשגרת חייו היום יומית, המשפיעה לאורך זמן גם על אישיותו.

בניתוח המאורעות שעברו על בני ישראל במדבר נראה כיצד פועל ה' במקביל בשני הערוצים.

(1) קריעת ים סוף - ניתוק קשרים ישנים

קריעת ים סוף היא חוויה חזקה, המנתקת את התלות של בני ישראל במצרים.

סביר להניח שמטרתה של קריעת ים סוף לא הייתה הענשת המצרים בלבד, שכן ענישה כזו יכלה להתבצע - ואף התבצעה במידה מסוימת - במהלך עשר המכות. העובדה שמדובר במחזה מרשים במיוחד הנגלה לעיני בני ישראל מלמדת אף היא שככל הנראה יש לקריעת ים סוף מטרה נוספת.

כדי לחשוף את המטרה הזאת נתחיל בניתוח הפסוקים הקודמים לתיאור קריעת הים.

תגובתם של בני ישראל למראה הצבא המצרי המתקרב ממחישה יותר מכול את רגשי התלות שפיתחו כלפי המצרים:

"...המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר? מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים?! הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר: חדל ממנו ונעבדה את מצרים, כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר" (י"ד; יא-יב).

בני ישראל אינם מסוגלים לתאר לעצמם חיים מחוץ למצרים!

תגובתו של ה' כוללת לא רק הבטחה המרגיעה את העם אלא גם הצהרה חד-משמעית על ניתוק מהמצרים:

"...אל תיראו! התיצבו וראו את ישועת ה'... כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם" (י"ד; יג).

רמב"ן מפרש את דברי ה' כציווי: "הרי זו מצוות לא תעשה לדורותם... הקב"ה מצווה אתכם שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם". לא זו בלבד שה' מבטיח הצלה מהמצרים, הוא אף מצווה את בני ישראל להתנתק מהם ולא לצפות שוב להצלה על ידם.

זוהי עיקר קליפת עמלק המתגברת בעתים הגבוהים כאשר ישראל מתעלים וראוי כבר להיות התיקון הגמור. ועד"ו הוא בנוגע לכל יהודי בפרטות, בזמנים הגבוהים שלו כאשר הוא מתעלה ומקבל ע"ע להיטיב דרכו ומתחיל לגדול או מתגברת עליו קליפת עמלק למנוע ממנו מלהגיע לעולם התיקון, שלא יהיה התיקון הגמור של עולמו הפרטי, ועל יהודי לדעת זאת בבחי' ודע את אויבך, שעיקר קליפת עמלק היא בזמנים הגבוהים שלא יגיע אל תיקונו הגמור.

את התיקון הגמור. כי ידע עמלק שבקבלת התורה עתידה כל הבריאה להודיע ולהגיע לתיקונה הגמור, ויתבטלו כל כחות הסט"א ממציאותם, כמ"ד (זכריה יג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. ולכך יצא למלחמה שלא היתה מלחמה גשמית בכח הזרוע אלא בהתגברות כח הטומאה לטמא את ישראל כדי שלא יוכל להיות או התיקון הגמור.

ולפיכך אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק, כי כל זמן שהבריאה עדיין לא הגיעה אל תיקונה אין השם שלם ואין הכסא שלם. אין שום ענין שלם בבריאה כל זמן שלא הגיעה אל תכליתה, וע"כ גם למעלה כביכול אין שלם. ואם אמנם גם קודם מלחמת עמלק לא היה השם שלם והכסא שלם, אלא שכאשר יצאו ישראל ממצרים וראוי היה כבר להיות עולם התיקון בקבה"ת כאמור, עמלק הוא שיצא למלחמה על ענין זה למנוע את התיקון הגמור. ומלחמה לה' בעמלק מדור דור, היינו שהיא מלחמה של הקב"ה, אלא שבעולם הזה ישראל הם כח הקדושה להביא לתיקון הגמור, ועמלק הוא כח הקליפה בעולם המעכב את התיקון הגמור, ביודעו שאו יתבטלו כל כחות הסט"א ממציאותם. וזה ענין מצות זכור את אשר עשה לך עמלק, וזכירת יום אשר עמדת לפני ה' א"ה בחורב, וכן זכור את יום השבת לקדשו, שכל אלו ענינים המביאים לתיקון הגמור. וזהו מש"נ זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים, היינו כאשר כבר היו בדרך לקראת התיקון הגמור, שכבר יצאו ממצרים והיה עתיד להיות התיקון הגמור, או יצא עליהם עמלק למלחמה לשבור שלא יהיה התיקון הגמור, ונדרחה אז התיקון.

והעולה מכל זה שענין מלחמת עמלק לא היתה מלחמה גשמית, שלא מצינו כלל בתורה כמה נהרגו במלחמה זאת, כי אם מלחמה רוחנית על ה' ועל משיחו לטמא את כלל ישראל. כמו שפירש"י על אשר קרך בדרך שהוא לשון טומאה, שטימא את כלל ישראל. ועיקר מטרת עמלק היתה למנוע את התיקון הגמור שהיה ראוי להיות אז. דהנה תכלית הבריאה היא עולם התיקון, שהרי הקב"ה ברא את העולם להיטיב לברואיו כי מדרך הטוב להיטיב, ולכאורה הרי העולם הוא עולם התלאות ואיש את רעותו חיים בלעו, אלא שכל תכלית הבריאה היא עולם התיקון בו יקויים ומלאה הארץ דעה את ה'. וכל עניני העולם בשית אלפי שנים שקודם התיקון המה מביאים ומקריבים את התכלית של התיקון הגמור, אף שזה למעלה מהבנתנו במה מקריבים כל עניני הבריאה את התכלית אשר לבסוף תתגלה לעין. וכל מה שנכתב בתורה מהמאורעות של עם ישראל, הריהם ענינים מיוחדים המיועדים לקרב את התיקון הגמור. וכמו שגזר הקב"ה בברית בין הבתרים על גלות מצרים ואמר לאברהם שאח"כ יצאו ברכוש גדול, שהוא התיקון הגדול תכלית הבריאה, שאת"ו היתה יציאת מצרים בגילוי סיני, וקריעת ים סוף עם הגילויים הנשגבים שראתה שפתה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא, ואחר כל הגילויים האלו היה ראוי להיות התיקון הגמור בקבלת התורה במעמד הר סיני, שאו יגיע עולם התיקון שאין עוד מלבדו. ובאותה עשה בא עליהם עמלק שהוא שורש קליפת הסט"א לטמא את כלל ישראל כדי למנוע

נועם אלימלך:

"זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר לָךְ עַמְלָק" וכו'. (דברים כה, ז יט). דְּאִיתָא: "יִלְכְּבוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים בְּלֵא מִיָּוִם" (טו, כב) - בְּלֵא תוֹרָה, וְעַל יְדֵי זֶה בָּא עַמְלָק וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל. וְזֶה רְמִזָּה לָנוּ הַתּוֹרָה, שְׁלֵא יִהְיֶה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשָׁה יָמִים בְּלֵא תוֹרָה, חֵם וְשָׁלוֹם, כִּי עַל יְדֵי זֶה יִתְגַּבֵּר הַיָּצֵר הָרַע, חֵם וְשָׁלוֹם, בְּמֵאד, וְלִכֵּן צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְחַזֵּק מְאֹד וְלַעֲסֵק בַּתּוֹרָה תָּמִיד. וְזֶהוּ: "זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה" כו' - שְׁתִּיחַ לֹוּ בַח עַל יְדֵי בְּשׁוֹל תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל, וּמִתְרַאֵי הָיָה לְהִתְגַּבֵּר וְלְהִתְחַזֵּק מְאֹד לְלַמֵּד תּוֹרָה לְשִׁמְחָה. "וְאִתָּה עֵיף וַיִּגַע" - פְּרוּשׁ: שֶׁאֵף עַל פִּי כֵן עֵדוֹן אִתָּה עֵיף וַיִּגַע מְלַעֲסֵק בַּתּוֹרָה, "וְלֹא יֵרָא אֲלֵקִים".

זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עַמְלָק... (כ"ה, י"ז)

רש"י בפירושו עומד על סמיכות הפרשיות כאן (בעקבות מדרש פנחומא): וזה לשונו: אם שיקרת במידות ובמשקלות, יהוי דואג מגרדי (=מהתגרות) האויב; שנאמר: "מֵאֲנִי מְרָמָה תִּזְכָּרְתָּ הו' (משלי י"א, א'), וכתוב בתורה (=וכתוב אחריו): "כָּא נְדוֹן (=אויב מרושע) נִכְבָּא קְלוֹן" (=בואו יִעָטָה עליך תְּרָפָה). פּוֹרָא בכך כותב הנצי"ב מוולוז'ין (רבי נפתלי צבי יהודה פּרְלִין) בפירושו "העמק דבר": הַחֲטָא של מידות ומשקלות לא נכונים חמור מאוד; כי האדם מרָאָה בכך שאינו מֵאֲמִין חלילה בּה', הנותן מִזוֹן לכל פְּרָיָה כפי שרָאוי לה. וגם בואו של עַמְלָק להילחם עם ישראל בּרפידים נגדם כתוּפָאָה מן הספקנות של יוצאי מצרים בהשגחת ה' עליהם. פּתחב: "על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר: הַיֵּשׁ ה' בְּקַרְבְּנוּ אִם אֵין" (שמות י"ז, ו'). לכן נסמכו שתי הפרשיות (האיסור לתְּזַיֵּק מידות ומשקלות פגומים והמצווה לזפור את מְעֵשֶׂה עַמְלָק) שבסוף פרשת "פי תצא".